

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

20

12

320
17-31

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

№ 20

№ 20

Պատկանում է բոլոր երկրների, միացե՛ք.

ՎԱՀԱՆ ՏԵՐԵԱՆ

ԻՆՉ Է ԱՍՈՒՄ ԼԵՆԻՆԸ

ԳԻՒՂԱՑԻՆԵՐԻՆ

ԵՐԿՐՈՐԴ ԲԱՐԵՓՈՒԽԱԾ ՏՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

В. ТЕРИАН.—„Что говорит Ленин крестьянам“

Գինը՝ 1 ռ. 25 կոպ.

320
17-31
3420

493

48

321 : 92 (260)

100

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

№ 20

№ 20

Պրոլետարն՝ ը բոլոր երկրներին, միացէ՛ր.

ՎԱՀԱՆ ՏԵՐԵԱՆ

ԻՆՉ Է ԱՍՈՐԻՄ ԼԵՆԻՆԸ

ԳԻՐԱՑՈՒՄ ԵՐԻՆ

ԵՐԿՐՈՐԴ ԲԱՐԵՓՈԽԻՄ ՆՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ

Մոսկւա—1919

48 - ԱԳՂ

I. *)

Լենինի անունն անշուշտ լսած կաս ընթերցող: Եւ դա զարմանալի չէ—այժմ Ռուսաստանում զժլար է գտնել այն աշխարհից բերաբարին, որ Լենինի մասին լսած չլինի: Զարմանալի չի լինի եթէ դու ասես, որ լսել ես թէ Լենինն ու բոլշևիկներն անաբխատներ են (այսինքն անիշխանականներ), աւաղակներ, կամ գերմանական լրտեսներ, որ ուզում են Ռուսաստանը կործանել:

Ասում եմ զարմանալի չի լինի, որովհետեւ գիտեմ, որ ամեն տեղ թէ բերանացի, թէ իրանց դադէթների միջոցով ախպիսի անամօթ ու անխիղճ ստեր Լենինի ու բոլշևիկների մասին տարածում են հասարակ ժողովրդի, զիւղացու և բանւորի ոխերիմ թշնամիները՝ փողատէրերն ու հողատէրերը:

Բայց պատճառն ի՞նչ է, որ հողատէրերն ու փողատէրերը կամ նրանց շահեր պաշտպանողներն այդպիսի սուտ ու սխալ, այդպիսի անխիղճ ու անամօթ զրոյցներ են հնարում բոլշևիկների, կոմմունիստական կուսակցութեան և այդ կուսակցութեան պարագլուխ Լենինի մասին տարածում են ժողովրդի մէջ: Աւելի ճիշտ կլինէր ասել՝ ի՞նչ նպատակով են տարածում այդ լուրերը փողատէրերն ու հողատէրերը: Եթէ դու չես ուզում ընթերցող, նմանել նրանց, որոնք, չգիտեմ

*) Այս յօդածը կազմելիս մենք աչքի առաջ ենք ունեցել Լենինի յօդածներն ու մանաւանդ այն ճառը, որ արտասանել է Լենինը 1917 թ. մայիսի 22-ին Գիւղական Պատգամաւորների Խորհրդում:

խելքի պակասութիւնից, թէ խղնի պակասութիւնից լսում են այդ սուտ ու փուտ զրոյները, որ հնարում ու տարածում են ժողովրդի թշնամիները, բոլշևիկ-կոմմունիստների և նրանց առաջնորդ Լենինի մասին—պէտք է իմանաս, թէ ո՞վ են բոլշևիկները կամ ո՞վ է Լենինը և ի՞նչ են ասում և ուզում նրանք:

«Բոլշևիկները» կուսակցութեան իսկական անունն է «Ռուսաստանի Կոմմունիստական Կուսակցութիւն (բոլշևիկները, այսինքն մեծամասնութեան):

Դա բանւորական կուսակցութիւն է, այսինքն այդ կուսակցութիւնը բանւորների օգուտն է պաշտպանում:

Եթէ դու վերցնես այդ կուսակցութեան ծրագիրը, կամ այդ կուսակցութեան հրատարակած գաղէթը, կամ գիրքը բոլորի վրայ կրգանես հետեւեալ խօսքերը՝ «Կրօլետարներ (այսինքն չունեւորներ, բանւորներ) բոլոր երկրներին, միացէք»: Եւ իրաւ որ այդ կուսակցութիւնը բոլոր բանւորներին, բոլոր չունեւորների կուսակցութիւնն է, այսինքն բանւորներին, հողագուրկ ու հող քիչ ունեցող կամ մշակութիւն անող գիւղացիներին կուսակցութիւնն է:

Այդպիսի կուսակցութիւններ կան բոլոր երկրներում—Անգլիայում, Ֆրանսիայում, Իերմանիայում, Ամերիկայում, Եւպոնիայում մի խօսքով բոլոր երկրներում. և բոլոր այդ կուսակցութիւնների գրօշակի վրայ գրւած է՝ Կրօլետարներ (այսինքն չունեւորներ, բանւորներ) բոլոր երկրներին միացէք:

Եւ բոլոր երկրներում բանւորներն ու չունեւորները միանում են, մտնում են այդ կուսակցութեան մէջ և յետոյ այդ կուսակցութեան ղանադան երկրներում գանւող ճիւղերը միանում են ու կազմում մի հսկայական միութիւն, որի անունն է Ինտերնացիոնալ այսինքն բոլոր բանւորների և չքաւոր գիւղացիների, չունեւորների կամ ուրիշ խօսքով Կրօլետարների միջադպին միութիւն:

Հիմա տեսնենք թէ ինչի՞ համար են դրանք միանում և ինչ է այդ համաշխարհային կուսակցութեան նպատակը:

Դուք դիտէք, որ կան աշխարհում աղնւական հողատէրեր, կան վաճառական փողատէրեր, ֆարիկանտներ, զաւօղատէրեր, և կան գիւղացիներ ու բանւորներ:

Ինչպէս դիտէք, աշխարհում տիրողը հողատէր ու փողատէր աղաներն են, մի խօսքով Եւնեոնները, Իրանք են աշխարհի բարիքներ վայելողները, դրանք են աշխարհի հրամայողներն ու տէրերը:

Իսկ ո՞վ է աշխարհում ճնշւած, նեղւած, կեղեքւած, ամեն բարիքից զրկւած, ուրիշի դռանը ետիւր, ուրիշի կամքին դերի. ո՞վ է որ բանաստեղծ Դսահակեանի ասածի նման «Դա որ դատում է դատարկ նստում», այսինքն մի կուշտ փոքով հացի էլ չի տիրանում:

Դու դիտես, քնթերցող, թէ ո՞վ է դա, դու այդ լաւ դիտես. դա՝ սակաւահող ու հողագուրկ գիւղացին է, դա ֆաբրիկայում ու զաւօղներում, նաւթահորերում ու հանքերում աշխատող բանւորն է: Մի խօսքով չունեւորները, Կրօլետարները: Ծիշտ է գիւղացիներ բոլորը չունեւորներ, Կրօլետարներ չեն, կան գիւղացիների մէջ կեղեքիչ վաշխառուներ, զօրքա բռնուցիներ, աղքատ հարեանի արիւնքտինքը ծծող ունեւոր գիւղացիներ. բայց եթէ չորս բոլորը լաւ նայես, կրտեսնես որ այդպիսի բռնուցի գիւղացիները գիւղերում փոքրամասնութիւն են կազմում, իսկ մեծամասնութիւնը գիւղում էլ քաղաքում էլ չունեւորն է, Կրօլետար: Ահա այդ չունեւորների—բանւորների և չունեւոր գիւղացիների կուսակցութիւնն է, նրանց միութիւնն է բոլշևիկներին կոմմունիստական կուսակցութիւնը, որի ամենաաղնիւ ու ամենադժբաւոր առաջնորդներից մէկն է Լենինը, դրա համար էլ շատերը բոլշևիկներին Լենինականներ են անւանում:

Բայն տարուց աւել է, որ կայ այդ կուսակցութիւնը: Բանւորներն ու աղքատ գիւղացիները մտնում են այդ կուսակցութեան մէջ, որպէսզի միանան ու միացած ոյժերով

պաշտպանն չունեոր դասակարգերի շահերը. իսկ չունեոր-
ների կամ պրոլետարիատի շահեր պաշտպանողը պիտի կռի-
 ունեորները կամ կապիտալիստների դէմ: Ուրեմն չու-
 նեորները՝ բանւորն ու գիւղացին միանում են, որ
 կռեն իրանց կեղեքող ու ճնշող ունեորների փողատէրերի
 և հողատէրերի դէմ: Չունեորները միանալով, բոլշևիկ-
 ների սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցութեան մէջ են մըտ-
 նում, որպէսզի տապալեն վերջապէս ժողովրդի կեղեքիչների
 ու բռնաւորների իշխանութիւնն ու աշխարհում արդարու-
 թիւն հաստատեն:

Բանւորների ու չքաւոր գիւղացիների կուսակցութեան
 անդամները կոմունիստ են, այսինքն ուղում են, որ աշխա-
 տանքի գործիքները—մեքենաները, ֆաբրիկաներն ու զաւօդ-
 ները և բոլոր հողը ընդհանուրի սեփականութիւն լինի, այ-
 սինքն համայնական լինի և ոչ թէ առանձին մարդկանց սե-
 փականութիւն:

Կոմունիստներն ուղում են, որ ունեորները, որոնք աշ-
 խարհում փոքրամասնութիւն են կաղմում ալլևս չիշխեն, չը-
 հարստահարեն չկեղեքեն աշխատաւոր բանւորներին ու չու-
 նեոր գիւղացիներին, որոնք աշխարհում մեծամասնութիւն
 են կաղմում:

Կոմունիստներն ուղում են, որ իշխանութիւնն այդ
 մեծամասնութեան ձեռքն անցնի, այսինքն բանւորների ու
 գիւղացիների ձեռքն անցնի, որպէսզի նրանք այնպիսի կար-
 գեր հաստատեն աշխարհում, երբ մարդը մարդու արիւն չը
 թափի, երբ մարդը մարդու ճորտը չը լինի, երբ ոչ թէ մէկը
 կաշխատի ու կիսաքաղց կրնաի, իսկ միւսը պարտաւարապ
 ման կը գայ ու կը վայելէ աշխարհի բոլոր բարիքները, ալ
 ընդհակառակն երբ բոլորը կաշխատեն և բոլորն էլ կը վայելեն
 իրանց աշխատանքի պտուղը. երբ չի լինի ճնշող, ու ճնշ-
 ւող, աղա ու ճորտ, երբ մարդիկ բոլորը ազատ ու հաւա-
 սար կը լինեն:

Բայց այսպիսի կարգերը ձեռնառու կլինին ճնշւած դա-
 սակարգերի համար՝ բանւորների ու չունեոր գիւղացիների
 համար: Արի անսնենք աղա-հողատէրն ու աղա-փողատէրն էլ
 կուգենա՞ն, որ աշխարհում այդպիսի կարգեր հաստատւեն: Ի-
 հարկէ ոչ:

Ահա թէ ինչու երբ բանւորներն ու գիւղացիները
 միանում ու իրանց կուսակցութիւնն են կաղմում, հողատէ-
 րերն ու փողատէրերը նոյնպէս սկսում են միանալ, նրանք էլ
 ուղում են իրանց կուսակցութիւնն ունենալ, որպէսզի իշ-
 խանութիւնն իրանց ձեռքում պահեն, որպէսզի չթողնեն, որ
 կոմունիստներն այս կարգերը փոխեն, որպէսզի հողք նորից
 հողատիրոջ, այսինքն պամէշչիկների ձեռքում մնայ, իսկ փո-
 դը՝ փողատիրոջ կամ կապիտալիստի ձեռքում:

Բայց նրանք իրանց կուսակցութեան անունը «հողա-
 տէրերի ու փողատէրերի, աղաների ու կնեաղների» կուսակ-
 ցութիւն չեն դնում: Նրանք ուրիշ խելք են բանեցնում,
 նրանք խորամանկութեամբ ուղում են գիւղացիների ու բան-
ւորների գլուխը իւղել, նրանց խաբել և դրա համար իրանց
 կուսակցութեան անունը դնում են «Ժողովրդական Ազատու-
 թեան կուսակցութիւն» կամ «Ազգային կուսակցութիւն».
 Իբր թէ իրենք ժողովրդի օգուան են ուղում պաշտպանել: Ահա
 այդ կեղեքիչներն աղա-հողատէրերի և աղա-փողատէրերի
 կուսակցութեան շատ յարմար կըլինի ասել («Դրսից քահանայ
 է ներսից սատանայ»): Ո՞վ է տեսել, տեսցէր, որ դալը գա-
 ռի շահը պաշտպանէ: Իսկ հողատէրերն իրանց կուսակցու-
 թեան անունը «Ժողովրդական ազատութեան կուսակցու-
 թիւն» են դրել, այն ինչ նրանց կուսակցութեան անունը «Ժո-
ղովրդին կեղեքող», «Ժողովրդին ճորտացնող» «Ժողովրդի
 դաւաճան» կուսակցութիւն պիտի լինի: Նրանք աղդի անու-
 նից են խօսում, որպէսզի Ժողովրդին աւելի լաւ թալանեն ու
 ճնշեն, աւելի լաւ կեղեքեն ու նեղեն: Բայց սաի ճամբան
 կտրծ է: Դիտակից բանւորներն ու գիւղացիներն այդ ծու-

դառնալով չեն ընկնի. նրանք գիտեն, որ գալլը գառան մորթի հազած էլի նոյն դալլն է. նրանք գիտեն որ հողատիրոջ ու գիւղացու շահերը իրար հակառակ են, — ինչ որ օգուտ է աղա-հողատիրոջը կամ պատէշիկին, այն վնաս է գիւղացուն. ինչ որ օգուտ է փողատէր աղա-Յարթիկանտին, այն վնաս է բան-ւորին: Դրա համար բանւորն ու գիւղացին պիտի հռեն հողատէր ու փողատէր աղաների դէմ: Մարդիկ մէկ-մէկ որ դուրս գան ոչ չհռեն, բայց ճշմարիտ է ասած, թէ—գեղ կանգնի գերան կը կոտրի: Եւ այդպէս միանում են բանւոր-ներն ու չուենոր գիւղացիները, մանաւանդ իրանց օգուտը պաշտպանող կուսակցութեան՝ կոմմունիստներին, բոլշևիկներին կուսակցութեան մէջ, որ միացած ոչ ժողով խորտակեն տիրող անարդար կարգերն ու նոր և արդար կարգեր հաստատեն:

II

Երբ որ չեղափոխական բանւորներն ու զինւորները, այսինքն գիւղացիները (չէ՞ որ զինւորներ բոլորը կամ բանւորի տղայ են կամ գիւղացու) միացան և միացած ոչ ժողով բռնակալ Նիկոլային թախտից իջեցրին, Նոր Ժամանակաւոր Կառավարութիւն հաստատուեց: Այդ Կառավարութեան անու-նը ժամանակաւոր Կառավարութիւն գրին, որովհետեւ ժողովուրդն ուզում էր, որ իրան խիստիան բարեկամ մարդ-կանց ընտրէ, ուղարկէ Պետերբուրգ և նրանք այնտեղ իս-կական ժողովրդական Կառավարութիւն հաստատեն. բայց որպէսզի երկիրը անտէր չմնայ, ժողովուրդը թույլ տուեց որ Կառավարութեան մէջ ժամանակաւոր կերպով մնան այն մարդիկ, որոնք չեղափոխութեան խառն ու շփոթ օրե-րում իշխանութիւնն իրանց ձեռքն էին առել: Դրանց մէջ ամեն դասակարգից էլ մարդ կար, բայց դրանց մեծ մասը հողատէր և փողատէր դասակարգից էին: Սկզբում նրանց մէջ միայն մի հողի կար՝ դա Կերենսկին էր, որ իրան սոցիա-

լիստ էր անւանում, բայց վերջ դա էլ հարուստների պաշտ-պան դուրս եկաւ, զրա համար էլ նրա սոցիալիստ լինելուն հիմա ոչ ոք չի հաւատում: Այդ Ժամանակաւոր Կառավարու-թիւնը պարտաւոր էր իսկոյն և եթ հրատարակել, որ բոլոր պատէշիկներին, աղաներին հողերը պիտի առնեն և դառնան ընդհանուր սեփականութիւն: Բայց մարդս ինքն իրա թշ-նամին չէ՝ ժամանակաւոր Կառավարութեան մէջ նստածները հողատէրերի և փողատէրերի մարդիկն էին, նրանց ձեռքն էր անցել իշխանութիւնը և նրանք չէին ուզում հրա-տարակել այդ օրէնքը: Բայց որովհետեւ գիտէին, որ եթէ շի-տակ ու բաց ասեն, որ չեն ուզում հողատէրերից հողը խլել և տալ գիւղացիներին այն ժամանակ գիւղացիք ոտքի կկանդ-նեն ու իրանց էլ Նիկոլայի օրը կը դրեն, զրա համար Ժամա-նակաւոր Կառավարութեան մէջ նստած հողատէր ու փողա-տէր միևիւրեւրն ուրիշ խելք մտածեցին, որպէսզի ժողովրդ-դին խաբւթեն, մինչև որ իրանց տեղն ամրացնեն, իսկ յետոյ իրանց բանը տեսնեն:

Տեսնենք, թէ ինչ խորամանկութիւն են մտածել այդ միևիւրեւրները ժողովրդի զուլսը իւղելու համար:—«Մենք Ժա-մանակաւոր Կառավարութիւն ենք, ասում էին նրանք, իհար-կէ մենք էլ գիտենք, որ հողը պէտք է հողատէրերից խլել ու գիւղացիներին տալ, բայց դա մեր իրաւունքից վեր բան է, սպասեցէք, մի երկու երեք ամիս էլ սպասեցէք, կհաւա-քենք ժողովրդի բնութեւն մարդկանց, չիմնադիր ժողով կկազ-մենք և այդ ժողովը կվճռէ հարցը և հողը գիւղացիներին կտալ»: Բոլշևիկ-կոմմունիստները շատ լաւ գիտէին, թէ ին-չո՞ւ են հողատէր և փողատէր միևիւրեւրները հողի հարցի վճիռը չեղած դրած: Լենինն ու «լենինականները» գիտէին, որ Կերենսկին և հողատէր ու փողատէր միևիւրեւրները ժամա-նակաւոր Կառավարութեան մէջ են մտել և ուզում են ժո-ղովրդի քթից բռնած ման ածել, զրա համար բոլշևիկներն սկսեցին պահանջել ժամանակաւոր Կառավարութիւնից, որ

անմիջապէս կարգադրութիւն անէ և պամէշչիկներ զոգերը տալ զիւղացիներին առանց չիմնադիր ժողովին սպասելու: Բայց հէնց որ հողի մասին խօսք էր բացուած, Ժամանակաւոր կառավարութիւնը խօսքը կտուրն էր քցում կամ նորից իր երդը երգում—սպասեցէ՛ք, չիմնադիր ժողով կը դումարւի և այդ ժողովը կը վճռէ խնդիրը—ուրիշ խօսքով՝ «համբերի՛ր ձի, դարուն կուգայ եօնչա կը բռնեն»): Եւ այդպէս խաբխրելով Ժամանակաւոր կառավարութիւնը չէր ուզում հողատէրերի շահին դիպչել: Նրանցից հողը խել ու դիւզացիներին տալ և ոչ էլ չիմնադիր ժողով էր դումարում:

Բոլշևիկներին կուսակցութիւնն սկսեց հասկացնել ժողովրդին, որ այդ Ժամանակաւոր կառավարութիւնը ժողովրդին խաբուած է և ոչ պատերազմն է ուզում վերջացնել, ոչ էլ ժողովրդին հող տալ: Բոլշևիկներն ասում էին ժողովրդին՝ թէ խելք ունեո գլխիդ ճարը դու ինքդ պիտի տեսնես, թէ չէ այս հողատէր ու փողատէր մինիստրները ոչ պատերազմին վերջ կտան, ոչ էլ քեզ հաղ կտան: Ժողովուրդն սկսեց հասկանալ բանն ինչու՞ն է: Ժամանակաւոր կառավարութիւնը տեսաւ, որ իր խորամանկութիւնը բացուած է, նոր խորամանկութիւն մտածեց:—Լաւ, ասաց Ժամանակաւոր կառավարութիւնը, քանի որ դուք մեզ փողատէր (կամ բուրժուա) մինիստրներիս չէք հաւատում, բերէք իշխանութիւնը կիսանք մենք կը կանչենք մինիստր մի քանի հողի էլ ձեր սոցիալիստներից, թող մինիստրների մի մասը սոցիալիստ լինի, մի մասը՝ փողատէր ու հողատէր: Եւ իրանց ուղած կիսատ սոցիալիստներից վեց հողի էլ Ժամանակաւոր կառավարութեան մէջ առան, որ ժողովրդի աչքը նրանով քօռացնեն: Բայց այդ վեց նոր մինիստրներն այն տեսակի սոցիալիստներից էին, որոնք ուզում են դալլին ու դառին հաշտեցնել ու համաձայնեցնել, ուզում են աղալին ու ճարտին միացնել: Դա անհնար բան է, ընթերցող, և իսկական սոցիալիստը այդպիսի բան չի մտածի, որովհետեւ գիտէ, որ ոչ դալլն ու դառը կը հաշտեն,

ոչ ջուրն ու կրակը: Իսկական սոցիալիստը գիտէ, որ չի կարելի ջուր ու կրակ իրար խառնել—կամ կրակը կմարի, կամ ջուրը կը չորանայ: Նրանք գիտեն, որ կամ դառը պիտի սաղ մնայ կամ դալլը քաղցած—ուրիշ կերպ չի լինի: Իսկ նոր մինիստրները, որ իրանց սոցիալիստ էին անւանում, ուզում էին անհաշտելին հաշտեցնել: Բայց վերջը հողատէր և փողատէր մինիստրների խելքին չարմարեցին ու նրանց կամակատարը դարձան:

Կոմմունիստները գիտեն, որ անհաշտելին չեն կարող հաշտեցնել և չեն ուզում հաշտեցնել, դրա համար հարցը շնուած են պարզ, շիտակ ու կտրուկ:

—Բայց որ հողը, պէտք է բոլոր ժողովրդին լինի, ասում է Լենինը: Հողատէր-աղաներն Ռուսաստանում երեսուն հազար հողի են—խել նրանց ձեռքում եօթանասուն միլլիոն դեսեատին հող կայ: Եթէ այդ եօթանասուն միլլիոնը հաւասար բաժանելու լինինք երեսուն հազար հողատիրոջ վրայ, ամեն մի հողատիրոջը երկու հազար դեսեատինից աւել կընկնի: Իսկ զիւղացիք Ռուսաստանում մօտ տասը միլլիոն տուն են և իրանց ձեռքում ունին նոյնպէս եօթանասուն միլլիոն դեսեատին հող: Եթէ զիւղացիների ունեցած հողն էլ հաւասար բաժանելու լինինք, ամեն մի տանը եօթը դեսեատին կընկնի: Սոյնիքն մէկը երկու հազար դեսեատինից աւելի հող ունի, իսկ միւսը տնով եօթը դեսեատին: Եւ չնայած այդ աշխարհի, բացարձակ տնարդարութեան, երբ որ մենք, բոլշևիկ-կոմմունիստներս ասում ենք, որ զիւղացիք խելոյն պիտի խլեն հողատէր-աղաներից հողը, կան մարդիկ, որ ասում են:—Ի՞նչպէս, մի՞թէ կարելի է զաւթել հողատէրերի հողը, չէ՞ որ դա կամայականութիւն, տնիրաւութիւն կը լինի և զօրբայութիւն: Ոչ, ասում ենք մենք, զօրբայութիւնը դա չի լինի, այլ զօրբայութիւնն այն է, երբ հողատէր-աղաները, որ թւով զիւղացիներից հազար անգամ քիչ են և չնայած դրան զօրբայութիւնով տիրել են բոլոր

հողերն ու քէֆ են քաշում, իսկ զիւղացիք իրենց մի կտոր հողը փորփրելով ու շան չարչարանք քաշելով մի փոր հացի տէր չեն դառնում: Մինխտորներն ասում էին՝ «Թող զիւղացիք համաձայնութեան դան հողատէր-աղաների հետ, մի բան վնարեն ու եօլա դնան և ոչ թէ խլեն, դաւթեն հողը»:

Բայց դա, պատասխանում է Լենինը, արդար բան չի լինի, որ զիւղացիք նորից փող վնարեն հողատէր-աղաներին, որոնք զարեքով, սերնդէ սերունդ օգտւել են իրենց բռնութեամբ դաւթած հողից և բացի այդ եթէ մի բոլոր թույլ տանք, որ բոլոր հողատէրերը համաձայն են որոշ վնարով իրենց հողը զիւղացոյց տալ, այն Ժամանակ էլ, չէ՞ որ հողատէր-աղան աւելի շուտ ունենաւ հարուստ զիւղացուն կրտայ իր հողը, որովհետեւ հարուստ զիւղացին նրան աւելի շատ փող կարող է տալ և հողատէրն էլ աւելի շուտ հարուստ զիւղացուն կը հաւատայ, քան թէ չունեւոր, աղքատ, մշակ-զիւղացուն: Եւ այդ դէպքում աղքատ, չունեւոր զիւղացին զբիւրացնում է: Ոչ, դա չունեւոր զիւղացիներին ձեռնառն է: Բայց հողատէրը, իրեն որ մնայ, կարող է փողով էլ չտալ իր հողը, կարող է իսկի համաձայնութեան չգալ, եթէ բանը եօլա դնալու կամ համաձայնութեան գալուն հասնի: Ոչ, դա զիւղացիներին ձեռնառն է: Դրա համար կոմունիստներն ասում են, որ զիւղացիք պէտք է իսկոյն խլեն հողատէրերից հողը և օգտւեն: Բայց երբ մենք ասում ենք, որ զիւղացիք պիտի իսկոյն դաւթեն հողատէր-աղաների հողը, դա չի նշանակում, թէ ով ինչքան դաւթէ իրեն կլինի, կամ ով որ այդ հողից օգտւի յաւիտեան սեփականատէր կը դառնայ այդ հողին: Ոչ, մենք ասում ենք՝ պէտք է յաշտարարել, որ հողը խլում է հողատէր-աղաներից և դառնում բոլորի սեփականութիւն, իսկ ով որ, հողը վերցնում է, դա միեւնոյն է թէ, ընդհանուր ժողովրդից ժամանակաւոր փերցնում է հողը, մինչև որ ժողովուրդ ինքը կարգ կը հաստատէ հողի մասին: Բացի այդ, մենք չենք ասում, որ զիւղացիք

«խլէ-խլէ» անեն հողը, ով ինչքան կարողանայ խլէ. ո՛չ, մենք ասում ենք, որ զիւղացիք պիտի կազմակերպւած, կանոնաւոր կերպով դաւթեն հողատէրերի հողը:

Եթէ բանը միայն կամաւոր համաձայնութեան, հողատէր-աղան այն զիւղացուց, որին հողն օգի նման անհրաժեշտ է, կը վերցնէ իր ուղածին չտի արենդ և զիւղացին ուղենայչուղենայ պիտի հողատէր-աղացի ուղածը կատարէ և դա կլինի ոչ թէ կամաւոր համաձայնութիւն, այլ զիւղացու համար դա կլինի ակամայ, նարահատեալ, ստիպեալ համաձայնութիւն: Ահա թէ ինչու ոչ մի համաձայնութեան մասին խօսել չի կարելի, այլ առանց սպասելու պէտք է խլել հողը հողատէր-աղաներից ու ընդհանուր ժողովրդի սեփականութիւն չաշտարարել:

Յան մարդիկ, որ ասում են՝ լաւ, այսքան տարիներ, այսքան դարեր զիւղացիք համբերել են ու տարել աղաների հողատիրութիւնը, մի՞թէ չեն կարող մի քանի ամիս էլ սպասել մինչև որ հիմնադիր ժողովը դումարւի և այն ժողովը վրձնէ հարցը:

Ճիշտ է, պատասխանում են մեծամասնական սոցիալ-դեմոկրատները, ժողովուրդը շատ երկար է սպասել ու համբերել, լաւ կը լինէր եթէ նա չըհամբերէր ու չսպասէր, բայց երբ լեղափոխութիւնը կատարւելուց յետոյ իշխանութիւնը տիրող դասակարգերի ձեռքն է անցել, այսինքն հողատէրերի և փողատէրերի ձեռքը, կարծիք է ժողովուրդը հաւատալ, որ այդ հողատէր ու փողատէր աղա մինխտորներն իսկապէս կրտան մի օր հողը ժողովրդին:

Եւ զրա համար ով որ, ասում է սպասենք մինչև հիմնադիր ժողովը կամ ինքն է միամիտ կամ ժողովրդին է միամիտի աեղ դնում: Ահա թէ ինչու կոմունիստներն ասում են, չպէտք է սպասել հիմնադիր ժողովին, այլ աշտ իսկ պէտք է հողը համայն ժողովրդի սեփականութիւն չաշտարարել ու տալ զիւղացիներին որ մշակեն:

Ոմանք էլ ասում են թէ, եթէ զիւղացիք հիմիկուց զաւթեն հողատէրերի հողերը, զինւորները Փրօնտից կըսկսեն փախչել, որովհետեւ կը մտածեն, թէ անկարգութիւն է սկսւել, հողը կը բաժանւի ու իրենց փայ ու բաժին չի մնայ: Դա իհարկէ սխալ է, պատասխանում է Լենինը, սխալ է, որովհետեւ երբ հողը յայտարարւում է համայն ժողովրդի սեփականութիւն, դա չի նշանակում թէ ով ինչ հող որ ուզենայ կը ախրէ և այդ հողն իրեն կը մնայ: Ոչ, այդպէս չի լինի: Դիւղացիք կը վերցնեն հողը ոչ թէ իրր և իրենց սեփական հող, այլ իբրեւ համայն ժողովրդին, որ ժողովուրդը տալիս է նրանց օգուտը, մինչև որ ինք ժողովուրդը նոր կարգ հաստատէ հողի մասին:

Ոչ, զինւորներն իրենց հարեան զիւղացիներին աւելի շուտ կը հաւատան քան թէ հողատէր ազաներին:

Ընդհակառակը, եթէ հողը շարունակէ մնալ ադա-հողատէրերի ձեռքում, այն ժամանակ զինւորները պիտի յուզւեն ու պիտի մտածեն, որ չեղափոխութիւն եղաւ, բայց էլի շարունակւում է հողատէրերի հին անկարգութիւնը, էլի հողը ոչ թէ համայն ժողովրդին է, այլ ազաներին և զինւորներն ահա այդ ժամանակ կը կորցնեն իրանց հաւատը դէպի չեղափոխութիւնը:

Վերջապէս մեզ առարկում են, ասում է Լենինը, որ եթէ զիւղացիք անմիջապէս կազմակերպւած կերպով խլեն հողատէրերից հողը, հողի մշակութիւնը կը վատանայ, որոհետեւ զիւղացիք անպատրաստ են դեռ և շատ հող ունենալով վարն ու ցանքսը կը վատացնեն: Իսկ եթէ հողատիրոջ ձեռքում մնայ, նա իրա վարձած զիւղացոց կըստիպէ, որ լաւ վարեն ու ցանեն:

Բայց դա էլ սխալ ենթադրութիւն է, ասում է Լենինը, որովհետեւ թէև ճիշտ է, որ մեր զիւղացին դարերով հողատէրերի, ազաների ճորտն է եղել և դրա համար շատ չետ է

մնացել, բայց կարծել, թէ երբ զիւղացին հողատիրոջ համար է վարում ու ցանում աւելի լաւ կանէ այդ վար ու ցանքսը քան երբ իր համար է անում՝ սխալ է և ծիծաղելի: Ուրեմն դա էլ հողատէր-ազաների պաշտպանների խորամանկութիւններից մէկն է: Կարծես թէ հողի մշակութիւնը կը լաւանայ, եթէ զիւղացիք կամաւոր համաձայնութիւն կայացնեն հողատիրոջ հետ, այսինքն ոչ թէ ձրի խլեն հողը, այլ հողատիրոջ վնարեն: Իսկ մենք կարծում ենք, որ ընդհակառակը, եթէ զիւղացին իրա համար ցանէ ու վարէ, այն ժամանակ ցանքս ու վարը կը լաւանայ: Եւ ուրիշ կերպ լինել չի կարող: Փողատէր ազաների օգտի համար (կապիտալիստների օգտի համար) սկսած պատերազմն աշխարհը քար ու քանդ է արել, ասն օրըն է հասցրել, որ Ռուսաստանը, եթէ զիւղացիների տնտեսութիւնը չլաւանայ, չի կարող փրկւել: Բայց հողատէր ազաների դարդն ու ցուր Ռուսաստանը չէ, այլ իրանց օգուտը, իրանց քսակը: Նրանք լաւ են հասկացել, որ հիմա էլ չեն կարող բռնեցրով իշխել ժողովրդի վրայ դրա համար սկսել են զանազան խորամանկութիւններ բանեցնել: Մէկ էլ տեսար երեկւայ վաշխառուն ու կեղեքիչք, երեկւայ ժողովրդի արիւն ծծողը այսօր իր կրծքին չեղափոխութեան կարմիր նշան է կայցնում ու դռում ամեն տեղ — «Մենք չեղափոխական դեմակրատիա ենք (այսինքն հասարակ ժողովուրդ) մենք, ամեն ինչ կանենք ժողովրդի համար, միայն թէ պէտք է սպասել, պէտք է համբերել»: Բայց ժողովուրդն այդ կեղծաւորներին ու խաբեբաններին չպիտի հաւատա, ժողովուրդը պիտի կազմակերպւի և ինքն իր դիւր ճարը տեսնի: Բանւորն երն ու զիւղացին երբ պիտի միանան ամեն տեղ, մտնեն բոլշևիկների կոմմունիստական կուսակցութեան մէջ, ընտրեն իրանց մարդկանց ու հողն էլ, իշխանութիւնն էլ իրանց ձեռքն առնեն:

III

Հիմա տեսնենք, թե ինչպէս պիտի վճռուի հողի հարցը, երբ բոլոր հողը բոլոր ժողովրդինը լինի և սղաների ժառանգոր հողատիրութիւնը օչնչանայ: Կոմմունիստներն, այսինքն բոլշևիկները ուղում են, որ Ռուսաստանում կոմմունիստական այսինքն համայնատիրական կարգ հաստատուի, հէնց դրա համար էլ նրանք կոմմունիստ են կոչւում, այսինքն համայնական սկզբունքի կողմնակից: Իսկ կոմմունիստական կարգ կը հաստատուի այն ժամանակ, երբ բոլոր իշխանութիւնը գիւղացիներին և բանւորներին ձեռքը կանցնի: Երբ բոլոր հողը բոլոր ժողովրդին դառնայ և երկրում համայնատիրական կարգեր լինեն, բնական ու հասկանալի է, որ անգերում հողի հարցը կարգադրողն իրենք գիւղացիք պիտի լինեն, դա պարզ է և այդ մասին խօսելն աւելորդ է:

Բայց երբ հարց են տալիս մեզ թե ինչպէս անել, որ հողն աշխատաւորի ձեռքն անցնի, մենք կոմմունիստ-բոլշևիկներս ասում ենք—այո՛, դա շատ կարեւոր է, մեր կուսակցութեան նպատակն էլ հէնց աղքատ, չունեւոր գիւղացու և բանւորի շահը պաշտպանելն է:

Ձէ՛ որ, եթէ բոլոր հողը բոլոր ժողովրդին լինի, դա դեռ չի նշանակի, որ հողն աշխատաւորի ձեռքը կանցնի: Մենք ուղում ենք, որ ազատ հողի վրայ ազատ լինի աշխատանքը, երբ որ բոլոր հողը պետութեանը կը լինի (այն պետութեան, որի մէջ իշխանութիւնը պիտի գիւղացիներին և բանւորներին ձեռքում լինի), երբ բնագիշտ կշիռն հողատիրութեան հին ձեւերը, երբ ամենամարդ կը կարողանայ պետութիւնից վերցնել առանց միջնորդների և հաւատարմութեան իրաւունքով իրեն պէտք եղած հողը, դա մեծ քայլ կլինի, ի հարկէ մեծ առաջադիմութիւն կլինի թաղաւորական ու հողատիրական կարգերի հետ համեմատած: Բայց դա դեռ չի

նշանակէ, որ բոլոր հողը տրւում է բոլոր աշխատաւորներին:

Այդպիսի կարգերում հողից օգտւել կարող են միայն նրանք, ով անասուն ունի, գիւղատնտեսական գործիքներ ունի, իսկ ամենաաղքատ գիւղացին, վարձկան մշակ գիւղացին այդպիսի կարգերում էլ հողից օգտւել չի կարող, չեն կարող իրենց տնտեսութիւնն ունենալ: Որպէսզի հողից կարողանան օգտւել ոչ միայն ունեւոր գիւղացիք այլ և ամենաչունեւորները, նոյնիսկ վարձկան մշակները, նրանք պիտի միանան և պահանջեն, որ խոշոր տնտեսութիւններ կազմակերպւին խոշոր հողատիրական կալւածքներում, որի վրայ հսկողութիւն պիտի ունենան նոյն տնտեսութեան մէջ աշխատող բանւոր-գիւղացիք, որի համար պիտի գործադրւեն հողատիր-աղալից խլած գործիքներն ու մենք ենաները և տնտեսութիւնը պիտի կառավարւի գիտուն գիւղատնտեսի ցուցմունքներով:

Առանց հողի համայնական մշակման անհնար է այնպէս անել, որ հողն աշխատաւորի ձեռքն անցնի: Դիշտ է, հեշտ բան չէ այդպիսի (գիւղատնտեսական բանւորների խորհրդի հսկողութեան տակ գտնուող) համայնական մշակութիւն մտցնել, մանաւանդ որ, մեր գիւղացիք քովոր են, որ ամեն մարդ իր մասնաւոր տնտեսութիւնն ունենայ: Դիշտ է դա գիւղացիների վրին չի կարելի փաթաթել վերեւից կարգադրութիւն անելով, Դիշտ է մի անգամից չի կարող ոչնչանալ առանձին-առանձին տնտեսութիւն ունենալու սովորութիւն, որովհետեւ դրա համար պէտք կլինի փող, պէտք կլինի չարմարւել տնտեսութեան նոր ձեւերին: Իհարկէ ոչ մի կուսակցութեան հնարած ձեւեր չեն կարող մտնել կեանքի մէջ, եթէ ինք կարիքը չի ստիպում, որ մարդիկ բնորոշեն այդ նոր ձեւերը: Կուսակցութիւնների խորհրդով չէ, որ միլիոնաւոր մարդիկ միանում են ու չեղափոխութիւն անում: Ո՛չ, դա կարիքն է ստիպում անել: Իսկ տրւ-

տեսական ձևերի փոփոխումն աւելի մեծ յեղափոխութիւն կլինի, քան թէ այն յեղափոխութիւնը, որը Նիկոլային թողալից ցած գլորեց: Կարիքն է, որ ստիպում է միլիոնաւոր մարդկանց փոխել կեանքի սովորական եղանակն ու ձևը:

Եւ անտեսական անելանելի դրութիւնն ստիպում է մաքդկանց ելնել և մի բնդհանուր զբոհով փշուր-փշուր անել ու խորտակել բոլոր հին պատնէշները, բոլոր հին կարգերն ու նոր կեանք ստեղծել: Եւ երբ մենք ասում ենք, թէ անհրաժեշտ է համայնական տնտեսութեան անցնել, նրա համար չենք ասում, որ մեր ծրագրում այդպէս է դրւած, նրա համար չենք ասում, որ կոմմունիստ լինելով ուղղում ենք, որ դա լինի, այլ նրա համար, որ դիտենք ուրիշ ելք չկայ, դա է միակ ելքը: Մենք դիտել ենք Եւրոպայի կեանքը, մենք դիտենք, որ Եւրոպայում շատ յեղափոխութիւններ են եղել, որոնք դեմոկրատական հանրապետութիւններ են հաստատել, մենք դիտենք, որ Ամերիկայում 1865 թւին ճորտատէրերը լաղթւեցին և հարկւբաւոր միլիոն դեսեատին հող անցաւ ժողովրդի ձեռքը և չնայած դրան, ոչ մի տեղ կապիտալիզմը (այսինքն խոշոր փողատիրութեան իշխանութիւնը) այնքան ճնշող չէ, որքան այնտեղ: Եւ այդ դիտողութիւնն ու մեր կոմմունիստական ուսմունքը բերել են մեզ այն եզրակացութեան, որ առանց հողի համայնական մշակման գիտուն գիւղատնտեսի յոռւցմունքներով ու գիւղատնտեսական բանւոր-գիւղացիների հսկողութեան աակ, առանց նորագոյն մեքենաների դործադրութեան անհնար է ազատւել տիրող կապիտալիստական կարգերի ճնշող լծից: Բայց միայն Եւրոպայի օրինակը չէ, ոչ էլ միայն մեր կոմմունիստական ուսմունքը, որ ստիպում են մեզ այդպիսի եզրակացութեան դալու, այլ այն, որ Ռուսաստանում իսկ, մեր կարծիքով, կայ այդ կարիքը, հասել է ժամը, որ փոխւի հին տնտեսական ձևը, և եթէ մենք շարունակենք մեր հին մասնաւոր տնտեսութիւնը—մեզ

փրկութիւն չկայ: Քանի դնում աւելի ու աւելի աճում է քայքայումը, որ հետևանք է կապիտալիստական կարգերի (այսինքն խոշոր-փողատիրական կարգերի) և աւաղակային արիւնահեղ պառերազմի: Իրերի ընթացքն այդ է պահանջում—պէտք է համայնական տնտեսութեան ձևերին անցնել: Ուրիշ ելք չկայ:

Եթէ մենք չենք ուղղում կործանւել ու քանդւել, հարկաւոր է աշխատանքն ընդհանուր ու պարտագիր դարձնել: Այդ կարող է անել միայն ուժեղ ու հաստատ իշխանութիւնը և ոչ թէ չինովնիկները: Ուժեղ ու հաստատ իշխանութիւն կարող է լինել միայն և միմիայն գիւղացիական, բանւորական և գինւորական խորհուրդների իշխանութիւնը, որովհետեւ նա չենւած կը լինի բոլոր աշխատաւոր ժողովրդի վրայ: Միայն այդպիսի ժողովրդական իշխանութիւնը կարող կլինի մաքնել ընդհանուր պարտագիր աշխատանք և համայնական տնտեսութիւն:

Միայն այդպիսով բոլոր հողը, բոլոր աշխատաւորին կլինի Միայն այդպիսի իշխանութիւնը կարող է վերջ տալ արիւնահեղ պառերազմին, բուժել նրա հասցրած խոր վէրքերը: Միայն այդպիսի իշխանութիւնը կարող է վճռական քայլեր անել առանց խնայելու փողատէր ու հողատէր աղաներին և փրկել երկիրը: Միայն այդպիսի իշխանութիւնը կարող է ազատութիւն տալ աղքերին և արդար կարգեր հաստատել Ռուսաստանում:

Ահա թէ ինչ է ասում Լենինը: Ահա թէ ինչ է ասում մեծամասնականների (բոլշեւիկների) կոմմունիստական կուռակցութիւնը: Ահա թէ ինչու հողատէր ու փողատէր աղաներն ասում են կոմմունիստ-բոլշեւիկներին ու նրանց առաջնորդ Լենինին: Ահա թէ ինչու տեսնելով, որ ժողովուրդը նրանց հետ է՝ անամօթ ու անխիղճ ստեր են հնարում նրանց մասին ազա հողատէրերն ու փողատէրերը, որպէսզի ժողովրդին

խարեն: Բայց զուր են հողատէր ու փողատէր աղաների և նրանց կամաւոր կամ ակամայ պաշտպանների, կեղծ ու կիսատ-սոցիալիստների շանքերը, որովհետեւ ժողովուրդը պարզ տեսնում է, որ միակ հաւատարիմ բարեկամը, իր շահերի շիտակ ու անվախ պաշտպանը մեծամասնական (բոլշևիկների) կոմմունիստական կուսակցութիւնն է, որը կռիւ է չալտարաբել բոլոր կեղեքիչներին, բոլոր հողատէր ու փողատէր աղաներին, ժողովրդի բոլոր կեղծ ու սուտ բարեկամներին, բոլոր գառան մորթ հագած գալլերին: Նիմա դուք գիտէք, թէ ով է պաշտպանում բոլոր բանւորներին և չունեոր գիւղացիներին, հիմա դուք գիտէք թէ ում հետ պիտի գնաք, որ ազատութիւն ու հող ձեռք բերէք: Նիմա դուք գիտէք, հայ գիւղացիներ, որ մեծամասնական (բոլշևիկ) կոմմունիստների հետ միանալով՝ դուք միանում էք բոլոր երկրների պրոլետարներին հետ, չունեորների, աշխատաւորների հետ, իսկ երբոր միանան բոլոր երկրների աշխատաւոր չունեոր գիւղացիներն ու բանւորները, դուք գիտէք, թէ որքան հզօր ու կարող կըլինի այդ միութիւնը, որովհետեւ չէ՞ որ բոլոր մարդկութեան ճնշող մեծամասնութիւնը աշխատաւոր չունեոր գիւղացիներն ու բանւորներն են կազմում: Ահա թէ ինչու պիտի միանաք ու ձեր ձայնը միացնէք այդ անմաշխարհային բանւորական ու աշխատաւորական ձայնին — համաշխարհային ինտերնացիօնալին:

անի Կոմիտեի նախագահ Գրիգոր Զաքարյանը (Բոլշակի գործի) ծրագրի
 1. 50 Կ.
 Ինտերնացիոնալի պլատֆորմին—գինը՝ 1 Բ.

3) Ն. Լեւոն. «Թեղիանք բուրժուական և պրոլետարական դեմոկրատիայի
 մասին»—գինը՝ 50 Կոպ.

4) «Հասարակական Կոմիտեի նախագահ Կուսակցության ներկայացուցիչի զեկուս
 ցումը III կոմիտեի նախագահ Ինտերնացիոնալին»—գինը՝ 60 Կոպ.

5) «Կոմիտեի նախագահ Ինտերնացիոնալի Մանիֆեստը ամբողջ աշխարհի պրոլե-
 տարիային»—գինը՝ 1 Բ.

6) Ն. Լեւոն. «Երրորդ Ինտերնացիոնալի տեղադրումը (Թեման)»—գինը՝ 1 Բ.

7) Ն. Լեւոն. «Ի՞նչ պետք է լինի մեր կուսակցության անունը»—գինը՝ 50 Կ.

8) Պ. Նեմկով. «Թալանի բաժանումը»—գինը՝ 1 Բ.

9) Վ. Մ. Մ. «Եվրոպայի մեծ և փոքր երկրներ»—գինը՝ 3 Բ.

10) «Հարմիր Աստղ»—գինը՝ 50 Կ.

11) Ն. Լեւոն. «Բարձրագույն կուսակցության ինտերնացիոնալի մասին և պրո-
 էտարիայի դերը կոմիտեի մեջ»—գինը՝ 2 Բ. 50 Կ.

12) Վ. Մ. Մ. «Սարգսյանի ու Պանոսյանի»—գինը՝ 75 Կոպ.

13) Ն. Մ. Մ. «Արդարադատության I. Լեւոնի XVI, Նիկոլայ II»—գինը՝ 1 Բ.

14) Վ. Մ. Մ. «Անգլիացիներն ի՞նչպե՞ս են ծնունդ առնում իրանց իշխանության
 տակ գտնվող գիւղացիներին»—գինը՝ 3 Բ.

15) Ն. Մ. Մ. «Գիւղացիական կոմիտեի մասին»—գինը՝
 1 Բ. 50 Կ.

16) Գ. Մ. Մ. «Պրոլետարական լեզուի մասին և Եվրոպայի բոլոր երկ-
 րները»—գինը՝ 1 Բ. 50 Կոպ.

17) Գ. Մ. Մ. «Արդարադատության ինտերնացիոնալի և Կոմիտեի մասին»—գինը՝
 1 Բ. 50 Կոպ.

18) Գ. Մ. Մ. «Պրոլետարական Եվրոպայի մասին և Եվրոպայի բոլ-
 րակները»—գինը՝ 3 Բ.

19) Գ. Մ. Մ. «Արդարադատության ինտերնացիոնալի և Կոմիտեի մասին»—գինը՝
 1 Բ. 50 Կ.

20) Վ. Մ. Մ. «Կոմիտեի մասին և պրոլետարիայի պատմության մասին»—Կարի Մա-
 ճեղ և Արդարադատություն»—գինը՝ 2 Բ.

21) «Կարմիր Աստղ» (Երկրորդ հրատարակության մասին) —գինը՝ 50 Կ.

Հայկական Գործերի Կոմիտեի նախագահ Զաքարյանը (Բոլշակի գործի) ծրագրի
 1. 50 Կ.

1) Ռ. Սոց. Փնդ. Խորհուրդների Հանրապետության Սահմանադրության մասին
 2) Ն. Լեւոն. «Սահմանադրության բանադրություն»—գինը՝ 1 Բոլշ.

3) Վ. Մ. Մ. «Պրոլետարական պոլիտիկա»—գինը՝ 2 Բ.

4) Չեռնով. «Եվրոպայի լեռնային» (Եվրոպայի լեռնային Խորհուրդների 5-րդ Համադու-
 մարին) —գինը՝ 1 Բ.

5) Նեմկով. «Դեպքեր Բաղդադում, Հ. Յ. Դաշնակցության մասին և Բաղդադի Խորհուրդի
 իշխանության մասին»—գինը՝ 75 Կ.

6) Ն. Լեւոն. «Կարմիր Աստղ» (Համադու մասին և Կարմիր Աստղի
 Համադու մասին) —գինը՝ 1 Բ. 50 Կոպ.

7) Նեմկով. «Եվրոպայի լեռնային Խորհուրդների և պրոլետարիայի տակտիկան»—
 գինը՝ 1 Բ.

8) Ն. Քոմիտեի. «Կոմիտեի մասին ծրագիր»—գինը՝ 3 Բ.

9) Մ. Պ. Մ. «Եվրոպայի (Եվրոպայի) Առաջին և Երկրորդ համադու մասին պատերազմի
 մեջ» —գինը՝ 3 Բ.

10) Վ. Մ. Մ. «Կոմիտեի նախագահ Կուսակցության Կոմիտեի մասին» —գինը՝ 1 Բ.

II. «Կարմիր Արդարադատություն» (Եվրոպայի լեռնային Խորհուրդների 5-րդ Համադու
 մասին) —գինը՝ 1 Բ.

12) «Եվրոպայի լեռնային Խորհուրդների զգուշացման կոմիտեի մասին» —գինը՝ 2 Բ.

13) Հ. Յոսեփովիչ. «Եվրոպայի լեռնային Խորհուրդների և Կուսակցության մասին» —գինը՝ 75 Կ.

14) Գ. Չեռնով. «Եվրոպայի լեռնային Խորհուրդների և Կուսակցության մասին» (Կարմիր Արդարադատություն)
 —գինը՝ 2 Բ.

15) Վ. Մ. Մ. «Կոմիտեի նախագահ Կուսակցության Մանիֆեստ» —գինը՝ 1 Բ.

16) Վ. Մ. Մ. «Կոմիտեի նախագահ Կուսակցության Մանիֆեստ» —գինը՝ 3 Բ.

17) Վ. Մ. Մ. «Կոմիտեի նախագահ Կուսակցության Մանիֆեստ» —գինը՝ 50 Կ.

18) Վ. Մ. Մ. «Կոմիտեի նախագահ Կուսակցության Մանիֆեստ» —գինը՝ 2 Բ.

19) Վ. Մ. Մ. «Կոմիտեի նախագահ Կուսակցության Մանիֆեստ» —գինը՝ 2 Բ. 50 Կ.

20) Վ. Մ. Մ. «Կոմիտեի նախագահ Կուսակցության Մանիֆեստ» —գինը՝ 1 Բ.

21) Վ. Մ. Մ. «Կոմիտեի նախագահ Կուսակցության Մանիֆեստ» —գինը՝ 50 Կ.

22) Վ. Մ. Մ. «Կոմիտեի նախագահ Կուսակցության Մանիֆեստ» —գինը՝ 1 Բ.

23) Վ. Մ. Մ. «Կոմիտեի նախագահ Կուսակցության Մանիֆեստ» —գինը՝ 1 Բ. 25 Կ.

24) Վ. Մ. Մ. «Կոմիտեի նախագահ Կուսակցության Մանիֆեստ» —գինը՝ 2 Բ.